

Bibliotēkas novadpētniecības krājuma aptvērums ir atkarīgs gan no bibliotēkas tipa, misijas, mērķiem un uzdevumiem, gan vietējās kopienas specifikas (jācenšas aptvert visus nozīmīgākos vietējās kopienas dzīves aspektus), bibliotēkas lietotāju sastāva, to vajadzībām un interesēm, kā arī no tā, vai novadā ir vēl citi novadpētniecības darba veicēji (muzejs, arhīvs, skola, individuāli novadpētnieki u. c. – tādā gadījumā krājuma veidošana ir savstarpēji jākoordinē). Jāņem vērā arī bibliotēkas kapacitāte, tajā skaitā budžets un cilvēkresursi. Jāizvērtē, kāda ir telpu (krātuve, lasītava) kapacitāte krājuma izvietojšanai, ilgstošai glabāšanai un paplašināšanai, optimālai dažādu materiālu veidu un formātu saglabāšanai (piemēram, kontrolēta, standartiem atbilstoša vide tiem materiāliem, kam tas nepieciešams), kādi ir drošības apstākļi, vai ir iespēja nodrošināt ierobežotu piekļuvi sensitīviem materiāliem u. tml.

Novadpētniecības krājuma aptvērums:

- **ģeogrāfiskais;**

Dokumenti, kas pilnīgi vai daļēji attiecas uz bibliotēkas novadu, komplektējami pēc maksimāla pilnīguma principa (paturot prātā kvalitātes kritēriju un atsijājot nenozīmīgus vai īslaicīgas nozīmes materiālus). Par visu reģionu, kurā novads ietilpst, komplektējami tikai nozīmīgākie materiāli (galvenokārt bibliogrāfiskie izdevumi, statistikas krājumi, universāla rakstura literatūra).

- **reģionālais;**

Tikai Latvijā izdotie vai arī citvalstu materiāli.

- **hronoloģiskais (izdevuma izdošanas gads, saturā apskatītais vēstures periods);**

Novadpētniecības krājumā ietverami gan mūsdienu, gan retrospektīvie materiāli, tādēļ veicama gan kārtējā, gan retrospektīvā komplektēšana. Bibliotēkas kapacitāte nosaka, cik tālu pagātnē iespējams atkāpties.

♣ Vērtīgi retrospektīvie materiāli rodami trimdas izdevumos.

- **nozaru un tematiskais;**

Kā jau minēts, novadpētniecības darbā jāaptver visu iespējamo vietējās dzīves aspektu izzināšana visās kultūras un zinātņu nozarēs: novada vēsture, ģeogrāfija, vide un ainava, ģeoloģija, daba, sociālā, politiskā, kultūras un ekonomiskā dzīve, izglītība, māksla, mūzika, arhitektūra, etnogrāfija, kultūras pieminekļi, ievērojami novadnieki, iedzīvotāju sadzīve, paražas, folklorā u. t. t.

Tematu izvēli nosaka gan konkrētās vietas un kopienas lokālā specifika, gan iedzīvotāju vajadzības un intereses, gan arī bibliotēkas kapacitāte (ne vienmēr iespējams aptvert visus novadam aktuālos tematus). Piemēram, izlemjams, vai tiks komplektēti materiāli par vietējās mūzikas attīstību?

Nosakāms, vai tiks komplektēta ar novadu saistīta daiļliteratūra. Ja tiks komplektēta, vai tikai publicētie vai arī nepublicētie darbi, vai tiks izvērtēta darbu satura kvalitāte.

Daiļliteratūru novadpētniecības krājumā ietver, ja:

- daiļdarba autors ir novadnieks;
- darbība daiļdarbā noris novadā;
- ar novadu saistīti darba literārie tēli un/vai to prototipi;
- daiļdarba saturā attēlots novads;
- ir kāda cita saturiska saistība ar novadu (piemēram, darba sacerēšanas vieta ir novads).

Ja novadā atrodas vairākas bibliotēkas, tās var savstarpēji sadalīt nozaru un tematisko aptvērumu.

- **valodu;**

Nosakot komplektējamās valodas, ņemamas vērā etniskās populācijas novadā.

Turklāt, LBNDV 24. punktā atzīmēts:

Iespēju robežās, īpaši attālinātajiem lietotājiem, piedāvājama informācija arī svešvalodās, tādējādi iekļaujoties Eiropas un pasaules kultūrvīdē.

- **mērķauditorijas vecuma grupas** (vai novadpētniecības krājumā tiks iekļauti arī bērniem un jauniešiem paredzēti materiāli).
- **dokumentu tipi, veidi un formāti.**

Dokumentu tipi un veidi novadpētniecības krājumā.

Grāmatas (toskait brošūras).

Tā kā bibliotēku krājumu, tajā skaitā novadpētniecības, komplektēšanas pamatprofils ir publicētie dokumenti, galvenokārt – iespieddarbi, tad bibliotēkas novadpētniecības krājuma pamats ir novadpētniecības literatūra – iespieddarbi, kas saturiski saistīti ar novadu un novadniekiem, arī novadnieku darbi. Tie komplektējami cik vien iespējams pilnīgi un visaptveroši.

Periodiskie izdevumi (žurnāli, laikraksti, biļeteni).

Vietējie periodiskie izdevumi (piemēram, pašvaldības, pilsētas vai novada domes informatīvais izdevums), novada un reģionālā prese, dažādu vietējo resoru, biedrību u. c. izdotās avīzes vai biļeteni u. c. novadpētnieciska satura periodiskie izdevumi ir nozīmīgi publicētās informācijas avoti bibliotēku novadpētniecības krājumā.

Bibliotēkās jābūt informācijai par vietējās preses vēsturi: iznākušie periodiskie izdevumi, to izdevēji, periodiskums, tirāža, redaktori, nozīmīgākās publikācijas.¹

Attēli. Zīmējumi. Plakāti. Atklātnes.

☞ Visiem ilustratīvajiem materiāliem jāveido detalizēts bibliogrāfiskais apraksts vai metadati, norādot oriģināla izmēru, rašanās vietu un laiku, autoru un/vai piegādātāju, materiāla iegūšanas datumu, attēloto vietu un personas, vai ir pavairošanas ierobežojumi.

Fotogrāfijas. Pastkartes. Foto albumi. Fotoarhīvi. Fotonegatīvi. Diapozitīvi.

Gan fiziska, gan elektroniska (digitāla) formāta fotomateriāli. Fiziskās fotogrāfijas ieteicams digitalizēt, lai izvairītos no zudumiem.

☞ Lai fotogrāfijām būtu dokumentāla vērtība, svarīgi tās detalizēti aprakstīt, bibliogrāfiskajā aprakstā vai metadatos pievienojot ziņas par fotogrāfijā redzamo – personām (vārds, uzvārds, amats),

¹ Novadpētniecības darbs bibliotēkās : metod. norād. Latvijas Valsts bibliotēka. Zin. metod. un bibliogr. nod. ; [sast. I. Sallinene]. Rīga : Latvijas Valsts bibliotēka, 1990.

objektiem, fotografēšanas vietu un laiku (vismaz aptuveni), fotogrāfu, fotogrāfijas iegūšanas datumu un piegādātāju, pavairošanas ierobežojumiem (ja tādi ir).

☞ Jāņem vērā, ka arī muzeji un arhīvi komplektē fotogrāfijas, tādēļ nepieciešama savstarpēja koordinācija fotogrāfiju komplektēšanā.

Audiovizuālie resursi:

Audiovizuālo dokumentu oriģinālu glabāšanai ieteicams izveidot audiovizuālo materiālu arhīvu. Lietotājiem ieteicams izsniegt tikai audiovizuālo dokumentu kopijas.

Arī audiovizuālajiem materiāliem jāveido detalizēts bibliogrāfiskais apraksts vai metadati.

A. Filmas. Videoieraksti.

Novadpētniecības krājumu var papildināt video un filmas, tajā skaitā arī novadnieku uzņemti. Bibliotēkas var iegādāties filmu (piemēram, dokumentālās filmas saistībā ar novadu un novadniekiem, filmas un videomateriālus, kuros galvenās lomas tēlotājs vai citi aktieri, režisors vai scenārija autors ir novadnieki) un citu vēsturisku videoliecību kopijas no Latvijas Valsts Kinofotofonodokumentu arhīva, Latvijas Televīzijas arhīva vai reģionālo TV arhīviem.

B. Skaņu jeb audioieraksti.

Analogie audioieraksti (magnetofona lentēs, skaņuplatēs, audiokasetēs, diktofona kasetēs) un digitālie (audiokompaktdiski, digitālie audioieraksti).

Visbiežāk tie ir mutvārdu vēstures ieraksti (novadnieku atmiņas un dzīvesstāsti, intervijas ar novadniekiem), bibliotēkas organizēto novadnieku autorvakaru un citu novadpētniecības pasākumu ieraksti, vietējās mūzikas ierakstu kolekcija: vietējās tautas mūzikas ieraksti, novadnieku mūzikas ieraksti (novadnieku komponētā vai izpildītā mūzika, dziesmu tekstu autori – novadnieki). Tie var būt arī vietējās folkloras ieraksti un valodas (lingvistiskie) materiāli: tautas dziesmas, pasakas, dialekti un izloksnes, atmiņas, kas nereti iegūti novada izpētes ekspedīcijās. Bibliotēkas var komplektēt arī novadpētniecisku radoraidījumu programmu ierakstu kopijas.

Nošu izdevumi. Notis.

Novadnieku – komponistu nošu krājumi. Novadā pierakstītu dziesmu un vietējās folkloras nošu krājumi. Latviešu folkloras krātuves nošu arhīva un citu institūciju nošu arhīvu materiālu kopijas.

Kartogrāfiskie izdevumi (kartes, plāni).

Senās un mūsdienu novada teritoriju kartes un plāni gan digitālā formātā, gan reprogrāfiskas kopijas, mikrofišas.

☞ Vecās kartes bieži ir ļoti trauslas, tādēļ tās nepieciešams digitalizēt – gan tādēļ, lai tās varētu izsniegt nesabojājot, gan tādēļ, ka digitālā formātā karti ir vieglāk lietot (piemēram, iespējams pietuvināt detaļas).

Mākslas darbi (piemēram, gleznas, portreti), to reprodukcijas vai fotokopijas.

Mākslas darbus komplektē, ja tie ir novadnieku darbi vai ja tajos attēlotas novada vietas, kultūra, notikumi un ar novadu saistīti cilvēki.

Nereti bibliotēkās ar novadu saistītie mākslas darbi tiek eksponēti tikai uz laiku.

Sīkiespieddarbi.

Lai arī sīkiespieddarbi ir neliela apjoma materiāli, tie atspoguļo novada sabiedrisko, ekonomisko, politisko, sociālo un kultūras dzīvi gadu gaitā.

Tie ir: vietējo pasākumu afišas, plakāti, programmas un citi materiāli, kas informē par aktivitātēm un pasākumiem novadā, izstāžu katalogi, vietējās tirdzniecības katalogi, publicitātes materiāli un cenrāži, pašvaldību materiāli, vietējo organizāciju, institūciju un iestāžu gadskārtējie darbības pārskati, statūti, noteikumi, norādījumi, instrukcijas, prospekti, skrejlapas, bukleti, politisko partiju programmas, vēlēšanu saraksti, priekšvēlēšanu aģitācijas materiāli, citi politiskie materiāli, reklāmas un publicitātes materiāli, sienas un galda kalendāri, sabiedriskā transporta kustības saraksti, biļetes, telefonu un adrešu grāmatas, konkursu nolikumi, produktu etiķetes u. c.

Ņemot vērā sīkiespieddarbu īslaicīgo aktualitāti, to komplektēšanā īpaši svarīga ir operativitāte.

Pilnīgi visus sīkiespieddarbus, kas saistīti ar novadu, nav iespējams savākt un saglabāt, svarīgi ir koncentrēties uz svarīgākajām novada dzīves norisēm.

☞ Dažus sīkiespieddarbu veidus glabā arī muzeji, arhīvi un citas institūcijas – bibliotēkām jābūt informētam, kādi sīkiespieddarbu krājumi rodami ārpus bibliotēkas un veikt bibliotēkas papildināšanu koordinācijā ar šīm institūcijām.

Digitālie resursi.

Novadpētniecības digitālie resursi bibliotēkās:

- iegādāti digitālie informācijas resursi (e-grāmatas, digitāli attēli, skaņas, audiovizuālie dokumenti);
- arhivēti virtuālie (interneta) resursi par novadu un novadniekiem;
- digitalizēti bibliotēku novadpētniecības krājumi (galvenokārt fotoattēli, vēsturiski attēli, periodisko izdevumu raksti, vietējie un reģionālie periodiskie izdevumi, rokraksti, manuskripti, kartes);
- bibliotēku radītais digitālais saturs, izveidotās digitālās kolekcijas (tajā skaitā bibliotēku veidotās datubāzes) un multimediju resursi;
- bibliotēku informācijas sistēmas “ALISE” Novadpētniecības datubāze.

Tā kā arvien straujāk aug bibliotēku novadpētniecības resursu lietotāju skaits virtuālajā vidē, arvien vairāk aktualizējas nepieciešamība komplektēt e-resursus, digitalizēt novadpētniecības materiālus, veidot digitālus resursu kolekcijas, lai tos piedāvātu virtuālajā vidē.

Analītiskie izraksti jeb rakstu kopijas no grāmatām un periodiskajiem izdevumiem.

Atsevišķi izdevumi par novadu iznāk salīdzinoši reti. Daudz biežāk tiek publicēti novadam veltīti raksti, informācijai par novadu atvēlēta nodaļa, paragrāfs, dažas lappuses un tekstu fragmenti, arī ilustrācijas, plāni grāmatās un periodiskajos izdevumos. Agrāk bibliotēkas krāja periodisko izdevumu rakstu izgriezumus, līdz ar reprogrāfiskās reproducēšanas iespēju attīstību priekšroka tiek dota fotokopiju vai skenētu kopiju veidošanai. Daudzi raksti mūsdienās ir jau digitāli radīti. Publiskās

bibliotēkas novadpētniecības analītisko bibliografēšanu veic tiešsaistes bibliotēku informācijas sistēmas "ALISE" Novadpētniecības datubāzē. Tiek veikta arī analītisko novadpētniecības kartotēku rekatalogizēšana.

Nepublicētie materiāli.

Nepublicēto materiālu grupu veido:

- manuskripti;
- atmiņas, dokumentētas aculiecinieku liecības;
- vēstules;
- dienasgrāmatas;
- autobiogrāfijas, biogrāfijas;
- pētījumi un pētījumu pārskati;
- nekonvencionālā jeb "pelēkā literatūra": valsts pārvaldes un pašvaldību institūciju analītiskie pārskati, koncepcijas un programmas, promocijas darbi, deponētie zinātniskie darbi, konferenču vai kongresu programmas, referātu tēzes, referātu teksti;
- studentu pētnieciskie darbi, skolēnu projektu darbi vai to kopijas;
- dažādi personīgie dokumenti un to kopijas;
- arhīvu dokumentu kopijas;
- nepublicēti vietējo rakstnieku darbi;
- novadpētnieku savākto vai radīto materiālu kopijas (dzimtu vēstures, ciltskoku apraksti);
- interviju transkripti;
- piezīmes;
- recepšu burtnīcas;
- fotogrāfijas, attēli, kartes, plāni, oriģinālzīmējumi;
- audioieraksti un to transkripti;
- videoieraksti;
- vietējās pašvaldības dokumenti: normatīvie un tiesību akti, ziņojumi, attīstības plāni un programmas, publiskie gada pārskati u. c. publiskai pieejamībai paredzētie pašvaldības dokumenti;
- baznīcu un skolu ziņojumi un gada pārskati;
- vietējās teātra studijas scenāriji;
- tematiski informācijas apkopojumi.

Mikroformas.

Lietišķie materiāli.

LBNDV 16. punkts:

Cita veida resursi, piemēram, lietišķie materiāli, komplektējami tikai papildus, ja to pieļauj bibliotēkas kapacitāte (kā finanšu, tā personāla resursi, telpas, piemēroti saglabāšanas apstākļi, drošība u. c.).

Bibliotēku novadpētniecības kolekcijas reizēm papildina arī lietišķie materiāli (trīsdimensiju objekti) ar mērķi saglabāt novada materiālās kultūras artefaktus, lietas, kas raksturo novadu un novadniekus. Tie var būt seni darbarīki, mājsaimniecības un sadzīves priekšmeti, memoriālie priekšmeti, mūzikas instrumenti, apģērbs, rotas, numismātika, vimpeli, goda zīmes, nozīmītes, pastmarkas, aploksnes ar

novadnieku ģīmetnēm vai novada dabas skatiem, gleznas un citi mākslas priekšmeti, pat mēbeles, skaņu aparatūra, sadzīves tehnika u. t. t., kā arī novadnieku darinājumi, vietējās rūpniecības ražojumu paraugi u. tml. Senās lietas kalpo arī kā bibliotēku novadpētniecības darba popularizēšanas līdzeklis, piemēram, bibliotēkā novadpētniecības stūrītī novietots antīks rakstāmgalds ar senu rakstāmmašīnu piesaistīs apmeklētāju uzmanību un rosinās ielūkoties novadpētniecības krājumā. Minētās lietas var noderēt kā palīglīdzekļi, organizējot novadpētnieciskus pasākumus, spēles. Taustāmas, interesantas lietas uzmanības piesaistīšanai un intereses radīšanai jo īpaši nepieciešamas bērniem.

Daudzās Latvijas bibliotēkās izveidota atsevišķa telpa novadpētniecības krājumam, vairāku Latvijas bibliotēku pārziņā ir pagasta seno lietu vai vēstures krātuves (Krotas, Ziemupes, Zeltiņu, Kaplavas pagasta bibliotēkā u. c.).

Tomēr šādu materiālu krāšana neietilpst bibliotēku tiešajos uzdevumos, tādēļ ir rūpīgi izsverama.

Pirmkārt, lietišķā kultūras mantojuma komplektēšana un glabāšana ir muzeju atbildība. Tādēļ, lai izvairītos no resursu un pakalpojumu dublēšanas, šādu materiālu krāšana ir koordinējama ar muzejiem. Ja bibliotēkas darbības apvidū nav muzeja vai muzejs kapacitātes trūkuma dēļ veic stingru atlasī, pieņemot glabāšanā tikai priekšmetus ar ļoti augstu zinātnisko vērtību, un bibliotēka ir vienīgā vieta, kur šīs lietas var saglabāt, tad lietišķo materiālu komplektēšana ir atbalstāma. Jāizvērtē bibliotēkas telpu kapacitāte un jāpārlicinās, vai priekšmetu kolekcijas izveide nekavēs izmantot ar bibliotēkas tiešo darbību saistīto pakalpojumu sniegšanu. Tā kā vēsturisku priekšmetu uzglabāšanā ļoti svarīgi ir to fiziskie glabāšanas apstākļi, piemēram, iespēja nodrošināt vienmērīgu temperatūru un mitruma režīmu, pasargāt no putekļiem, tiešiem saules stariem, kaitēkļiem (kodes, ķirmji), tad jāizsver arī, vai bibliotēkai ir šīm lietām piemēroti glabāšanas apstākļi. Jāņem vērā arī drošības aspekts – bibliotēkas spēja garantēt aizsardzību pret zādzībām, nodrošināt nepārtrauktu lietotāja uzraudzību u. tml. Nebūtu vēlams glabāšanai bibliotēkas krājumā pieņemt priekšmetus ar augstu vērtību (piemēram, izstrādājumus, kas satur dārgmetālus un dārgakmeņus, vērtīgas senlietas, mākslas darbus). Nedrīkst komplektēt priekšmetus, kas var būt bīstami (piemēram, priekšmetus ar asmeņiem kā zobeni, naži, cirvji; ieročus, viegli uzliesmojošas, sprādzienbīstamas, infekciozas, radioaktīvas lietas).

Svarīgi, lai senās lietas nebūtu anonīmas, bet gan tiktu saglabāts katra priekšmeta stāsts – informācija, kas raksturo tā izcelsmi, pielietojumu, personas, kam tā piederējusi, vēsturisko, kulturālo vai emocionālo kontekstu.

LBNDV 17. punkts:

Novadpētniecības krājumam, tajā skaitā digitālajiem objektiem, npublicētajiem, lietišķajiem u. c. materiāliem, jābūt uzskaitītiem, katalogizētiem un klasificētiem atbilstoši starptautiskajiem un nacionālajiem standartiem un labākajai praksei.

Praksē nereti netiek veikta bibliotēkas krājumā esošo lietišķo materiālu uzskaitē. Neuzskaitītu, neregistrētu krājuma vienību atrašanās bibliotēkā nav pieļaujama. Šāda situācija rada nopietnus saglabāšanas riskus, piemēram, personāla maiņas gadījumā.

♣ BIS “ALISE” ir iespējams aprakstīt gan divdimensiju, gan trīsdimensiju objektus.